

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Badania onomastyczne i dialektologiczne Rudolfa Šrámka

W roku 2016 – nakładem wydawnictwa Host – ukazała się książka Rudolfa Šrámka *Labiryntem vlastních jmen a nářečí*. Jest to prezentacja jego artykułów opublikowanych w czasopiśmie i zbiorowych monografiach od lat sześćdziesiątych XX wieku do współczesności, dlatego przy każdym tekście został umieszczony adres bibliograficzny pierwszego wydania oraz wykaz cytowanej literatury przedmiotowej.

Tom składa się z trzech działów: *Dialektologie* (s. 13–79), *Obecná onomastika* (s. 83–136) i *Toponomastika* (s. 139–201). Pierwsza część (*Dialektologie*) zawiera trzy artykuły dotyczące dialektu laskiego (*Působení neslovanského jazyka na české (lašské) nářečí*, s. 13–37; *K poválečnému vývoji lašského nářečí*, s. 55–61) i nazw mieszkańców na Morawie i Śląsku (*Tvoření obyvatelských jmen v nářečích na Moravě a ve Slezsku*, s. 39–53) oraz dwie rozprawki, w których analizuje rozwój kodu codziennego porozumiewania się mieszkańców czeskiej części Śląska (*Vývojová proměna tradičního nářečí*, s. 63–66 i *Ke stratifikaci jazykových útvarů v současné češtině*, s. 67–79). Autor pochodzący z tego regionu i dobrze znający jego sytuację gwarową po czeskiej i polskiej stronie, włączył się w tych tekstach w dyskusję na temat dialektu laskiego, którą toczyli A. Zaręba, S. Rospond i A. Kellner, jednocześnie wskazując na etapy rozwoju tego dialektu i jego funkcję komunikacyjną, szczególnie tam, gdzie kodem dominującym jest język czeski. Dlatego stwierdził, że „Zatímco pro uživatele starší vrstvy nářečního útvaru je základní, výchozí jednotkou místní nářečí a mladší vrstvy dovedou sice rozpoznat, ale soustavně (běžně) jí nemluví, a mluvčí novější vrstvy je tomu naopak – základním útvarem jejich mluvy je nářečí o interdialektových vlastnostech dané podskupiny a místní nářečí pokládají za starou, archaiczną, etnografizowaną variantu svého jazyka, kterou však neužívají” (s. 75).

Druga i trzecia część książki są poświęcone studiom onomastycznym. W artykule *Slovanská onomastika a Slovanský onomastický atlas* (s. 83–89) Šrámek przedstawia metody badania propriów, opisuje prace nad Słowiańskim atlasem onomastycznym, jego założenia metodologiczne i terminologię tam stosowaną, po czym wskazuje na onomastyczne prace leksykograficzne, które w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku powstawały w Czechach. Syntetycznie omawia zasady słownika słowiańskiej

¹ Rudolf Šrámek, *Labiryntem vlastních jmen a nářečí*, Brno: Host, 2016, 216 s. Série: Studie osobností brněnské lingvistiky VI. ISBN 978–80–7577–065–3.

terminologii onomastycznej, który opracowali na wniosek Międzynarodowej Komisji Onomastycznej MKS Jan Svoboda, Vladimír Šmilauer, Libuše Olivová-Nezbedová, Karel Oliva i Teodolius Witkowski w 1973 roku, po czym wskazuje na inne (np. autorów: Е.М. Черняховская czy А.В. Суперанская) ujęcie hierarchicznego opisu tej terminologii (*K základním teoretickým a metodologickým principům onomastických slovníků*, s. 91–98). Do tego problemu powraca też w tekście *Teorie onomastiky a roviny propriálního pojmenování* (s. 105–121), w którym stwierdza, że rozwój onomastyki po drugiej wojnie światowej spowodował znaczne poszerzenie kręgu zainteresowania nazwami własnymi (przykładem może być onomastyka literacka). Jednocześnie wyróżnia dwa sposoby tworzenia propriów: prymarną nominację i nominację wtórną, z reguły opartą na przeniesieniu znaczenia apelatywnego na nazwę własną. Dziś już nie traktujemy onimów jedynie jako jednostek oznaczających, ale także jako jednostki języka oznaczające i znaczące (np. tzw. imiona życzące).

W artykule *K teorii literární onomastiky* (s. 99–103) Rudolf Šrámek podnosi problem funkcji nazw własnych w literaturze, wskazując na kolejny, ważny dział onomastyczny: onomastykę literacką, której podstawy opracował w tym czasie Karl Guttschmidt.

Dwa ostatnie artykuły części drugiej (*K hranici mezi onomastikou a etymologií*, s. 123–126; *Etymon, pojmenovací motiv a význam vlastních jmen*, s. 127–136) są poświęcone kwestiom stricte teoretycznym, konkretnie motywacji nazw własnych. Autor zastanawia się w nich, czy etymologia i onomastyka są dwoma dyscyplinami naukowymi, czy raczej należy opatrzyć onomastykę przydawką „etymologicky orientovaná”. Dochodzi do wniosku, że „Vztah etymologie a onomastiky je co do výsledku bádání komplementární, jejich teoreticko-metodologické principy se však nemožou vzájemně zameňovat“ (s. 125). Zagadnienie rekonstrukcji pierwotnych nazw doprowadziło autora do poświęcenia większej uwagi gniazdom słowotwórczym onimów, a dokładniej prasłowiańskim rdzeniom czy etymonom, dzięki którym „je možné odkrýt vazbu proprií na lexikální zásobu konkrétního jazyka a na strukturu lexikálně sémantických významů” (s. 129).

Ostatnia część pracy Rudolfa Šrámka jest złożona z pięciu artykułów, dotyczących zagadnień toponomastyki. Na podstawie wcześniejszych materiałowych prac dotyczących Czech, Moraw i Śląska (por. *Toponymické modely a toponymický systém*, s. 139–158) przedstawia on teorię wyznaczania modeli toponimicznych i przedstawia dwa z nich: toponimiczny model relacyjny, wyjściowy (*toponymický model vztahový, východiskový*) i toponimiczny model słowotwórczy (*toponymický model slovtvorný*). Drugi model opisuje szczegółowo w tekście *Slovtvorný model v české toponymii*, s. 159–170, gdzie wprowadza takie terminy, jak *toponymická báze, topoformant (toponymický formant)* czy *slovtvorný typ*, po czym je charakteryzuje w odniesieniu do nazw własnych.

Bardzo interesujący jest rozprawka poświęcona przezwiskom wiejskim (*Problematika studia přezdívek obcí (na materiálu z Moravy a Slezska)*, s. 171–192). Autor wskazuje w niej na zależność tworzenia przezwisk od czynników, takich jak stosunek socjocentryczny, generalizacja cech, ekspresywność nazwy, społeczna norma, zwyczaje folklorystyczne, procesy etnograficzne, analogie słowotwórcze itd. Następnie opisuje poszczególne grupy strukturalne przezwisk i ich motywację.

W kolejnym artykule autor zajmuje się nazwami miejsc niezamieszkałych (*Anoikonymické objekty a jejich pojmenování*, s. 193–200), wskazując na powiązanie z ojkonimami, które często są motywami ich tworzenia.

W ostatnim artykule tej książki R. Šrámek omawia zmianę statusu nazw własnych (*Transonymizace v propriální nominaci*, s. 201–209), pochodzących nie tylko od nazw pospolitych (w wyniku tzw. proprializacji czy onimizacji apelatywów), lecz także od nazw własnych. Przedstawia proces proprializacji nazw własnych (tzw. transonimizacji), w wyniku którego stają się one nazwami homonimicznymi, przy czym proces ten może być nie tylko zwykłym przejmowaniem formy innego proprium, czyli tzw. transonimizacji czystej, ale także procesem słowotwórczym, tzn. transonimizacji rozszerzonej. Autor wskazuje tutaj na trzy rodzaje motywacji transonimizacji: pozajęzykową, komunikacyjną i wewnątrzjęzykową.

Z omówioną pozycją warto się zapoznać. Wiele z przedstawionych zagadnień, mimo upływu czasu, pozostaje w dalszym ciągu aktualnych i godnych kontynuowania. Książka ta, choć nie zawiera wszystkich prac teoretycznych czy aplikacyjnych Rudolfa Šrámka, poświęconych onomastyce czeskiej i słowiańskiej, pokazuje jego drogę rozwoju badań nad nazewnictwem, ale również etapy rozwoju czeskich badań nad tą dziedziną językoznawstwa.

Mieczysław Balowski, Poznań